

Herbert Marcuse och de ungas revolt

Fil. kand. Jan-Olof Sundell har skärskådat en av den nya vänsterns främsta profeter, Herbert Marcuse. Man blir inte imponerad, säger förf.

Marcuse präglas av brist på exakthet, klarhet och logik i sin filosofi. Hans idéer ger ofta uttryck för en stor förvirring. Men Marcuse är farlig, därför att hans tankar för unga oerfarna människor kan ge sken av att ge enkla lösningar på svåra problem.

I alla tider har människorna sagt att de lever i ett brytningsskede. Med stort skäl kan detta sägas vara fallet även i dag. Vi har överallt i den industrialiserade världen sett en ungdomsrevolt mot de etablerade samhällena och värderingarna. Det är en revolt som inte gjort halt vid järnridån. Den återfinns både i öst och väst. I öst har den kommit att uppfattas som en revolt i riktning mot större frihet, större mått av åsiktsfrihet och därvid också riktat sig mot de kommunistiska partiernas döda hand och stelbenta dogmatiska s.k. marxism-leninism.

I väst har revolten i stället kommit att rikta sig mot det bestående samhället, mot hela ramen och formerna inom vilka de politiska besluten fattas. Ännu är det blott små, militanta grupper som gripit till kamp mot det "kapitalistiska" byråkrat- och elitstyrda samhället. En opinionskantring i denna riktning riskerar dock att vara på väg. I många avseenden är det fråga om en flykt från en demokratiskt betonad rationalism till ett mer känslolagt sätt att se på politiken. Samtidigt hänger det samman med att många av den yngre generationen, som fått en mycket bättre skolutbildning än tidigare generationer, blivit starkt medvetna om hur allvarliga samhällsproblemen är, t.ex. miljövårds- och u-landsfrågorna. De är medvetna om behovet av långsiktiga och på olika sätt kostsamma lösningar av gigantiska problem som politikerna alltför länge underskattat eller sökt lösa kortsiktigt. Här finns fröet till en allvarlig förtroendekris mellan de styrande, de

aktivt verksamma inom de politiska partierna och organisationerna och de unga politiskt medvetna människorna.

Föga genial

Förgrundsgestalter som Rudi Dutschke och Daniel Cohn-Bendit har blivit kända genom studentrevolterna i respektive Västtyskland och Frankrike. Mindre känd torde emellertid den person vara som utgör det kanske viktigaste idémässiga föredömet för studentrevoltörerna i västvärlden. Det är den tyskfödde filosofiprofessorn Herbert Marcuse, sedan 1930-talet verksam i USA. Marcuses idéer och samhällskritik har alldeles uppenbart spelat en viktig roll som ideologiskt föredöme. Det kan därför finnas anledning att närmare ta reda på vad hans åskådning egentligen innebär och vilka konsekvenser den leder till. Marcuse hör i rätt nedstigande led till de tyska idealistiska filosoferna som Kant, Hegel, Marx och Nietzsche. Det vore synd att påstå, att Marcuse, lika lite som ett par av de nämnda herrarna, utmärker sig för något större mått av exakthet, klarhet och logik i sin filosofi. En del av hans idéer går det dock att, om än med viss möda, leta sig fram till.

Marcuses produktion är inte särskilt omfattande. Karakteristiskt är att han skrev sin doktorsavhandling om den gamle opportunisten Hegel, en man som visat sig nästan lika användbar för reaktionärt som för kommunistiskt tänkande. På svenska föreligger i dag dels Marcuses besynnerliga uppsats om den repressiva

toleransen (Kritik av den rena toleransen, Aldus aktuellt, pris 11:75) och en volym med titeln "Protest, Demonstration, Revolt", som utgör en serie tankeutbyten mellan Marcuse och en rad västtyska studenter. (Aldus, pris 12:50.)

Civilisationskritiker

Marcuse är inte bara samhällskritiker, han är civilisationskritiker. Han tycker inte om det moderna högingustrialiserade samhället med dess högt uppdrivna teknik, dess väloljade byråkratiska maskineri, dess rationalistiska vetenskap och dess enligt Marcuse väl dolda förtryck av medborgarna. Till Marcuses problem hör att detta förtryck är så väl maskerat att arbetarna inte själva känner sig förtryckta utan med kraft måste upplysas om tingens rätta ordning. Eller för att uttrycka det med Marcuses egna ord: Det föreligger inte "... någon subjektiv nödvändighet av en radikal omvälvning vars objektiva nödvändighet blir allt mer brännande". Varför Marcuse anser att det senkapitalistiska samhället nödvändigtvis måste utsättas för en radikal omvälvning är inte utan vidare klart. Det är inte därför att det inte kan fungera, tvärtom det kan mycket väl reproducera sig. Materiellt kan människorna därvid stadigt få sina levnadsvillkor förbättrade, samtidigt som de förblir slavar. Men Marcuse anser att det fungerande samhällssystemet inte är humant och att det är därför "... vi vågar förorda det oerhörda vågspelet att omstörta det".

I sitt huvudarbete "One-dimensional

man” beskriver Marcuse hur han anser att det nuvarande inhumana och i djupare mening ofria samhället fungerar. Grundtanken i denna är att det nuvarande samhället gör människan ofullgängen, snöpt, endimensionell. Marcuse vill frigöra denna endimensionella människa. Men han vill — egendomligt nog — inte göra det genom att öka demokratin. Marcuse är tvärtom i grund och botten anti-demokrat: det nuvarande ofullgångna demokratiska systemet tenderar bara att förstärka ofriheten säger han, att agera inom den befintliga ramen, att acceptera spelreglerna är meningslöst, om man vill människans frigörelse, ty ”... varje förbättring som kan tänkas uppkomma ’inom en normal händelseutveckling’ och utan någon omstörtande förändring blir en förbättring i den riktning som bestäms av de särskilda intressen som kontrollerar det hela”. Marcuse är här inne på tankegångar som är besläktade med uppfattningar om den borgerliga hegemonien som de framträder i den nya vänsterns filosofi.

Människans ”slaveri”

Ett fritt val av herrar avskaffar varken herrar eller slavar anser Marcuse. Till yttermera visso anser han att människan skall frigöras vare sig hon vill eller inte. Detta sammanhänger med att människan på grund av sitt slaveri inte själv kan se och analysera sin egen situation. Någon måste således göra det åt dem. Men vem? Ja, det enda logiska svaret, som Marcuse

av försiktighet eller möjligen av allmän tankeoreda inte själv ger, är naturligtvis: av Marcuse och hans upplysta meningsfränder. Det är med andra ord en variant på det urgamla diktaturargumentet att folket inte vet sitt eget bästa, att det måste ledas och styras av folk som begriper bättre o.s.v. Det är Hitlers och Stalins och varför inte Fidel Castros och Mao Tse Tungs filosofi. Men är det en filosofi som är värdig fria människor?

Marcuse anser det också vara möjligt att kunna skilja mellan sanna och falska mänskliga behov. Med utgångspunkt härifrån anser han att man måste fördöma ett (kapitalistiskt) samhälle där man manipulerar fram ”konstlade”, falska behov, exempelvis med reklamens hjälp. Men han varken ger besked om vad skillnaden mellan sanna och falska behov består i, och än mer betänkligt *vem* som skall kunna avgöra denna skillnad. Marcuse gör ett tappert försök att besvara denna kärnfråga genom att förklara att det är (de enskilda) människorna själva som måste skilja mellan falska och sanna behov; men — och här kommer det in en komplicerande faktor — enligt Marcuses analys är de under nuvarande samhällsförhållanden inte kapabla att själva göra detta. ”As long as they are kept incapable of being autonomous, as long as they are indoctrinated and manipulated (down to their very instincts), their answer to this question cannot be taken as their own.” (One-dimensional man, sid 6.) I nästa mening betonar Marcuse att ingen domstol (bildligt talat) kan tilldela

sig rätten att avgöra vilka behov som skall utvecklas och tillfredsställas. Marcuse säger t.o.m. att varje sådan domstol skulle vara avskryvård.

Meningslösa uppgifter

Så långt är allt gott och väl, även om det vore synd att påstå att resonemanget logiskt och tankemässigt hänger ihop. Ty om det inte finns någon som har rätt att avgöra vilka behov som är sanna och vilka som är falska, och folket är för indoktrinerat och manipulerat att självständigt kunna ta ställning, vad tjänar då denna distinktion, detta besynnerliga tal om sanna och falska behov för vettigt ändamål? Man kan t.o.m. säga att just Marcuses argumentering visar till vilka besynnerliga och rent absurda slutsatser man förleds till genom att ge sig på en omöjlig och meningslös uppgift som att skilja mellan sanna och falska behov.

Marcuses filosofi och tankesystem lider av samma slag av logisk förvirring som exempelvis Rousseaus. Hans metoder och hans samhällssyn är alltför grov, alltför litet finslipad och insiktsfull för att i sig själv vara verkligt intressant. På samma sätt som många andra företrädare för den nya vänstern kan han inte undgå att då och då snudda vid väsentliga problem. Det är bara det att han, inte minst genom den Marxska skärvan i sitt öga, har så svårt att korrekt bedöma verkligheten. I stället kommer han med uttryck som kapitalism, utsugning, imperialism, begrepp som förklarar på en gång för litet och för mycket.

Folkförförare

Marcuse är en farlig person, inte därför att hans idéer är särskilt märkliga eller ens originella. De är de nämligen inte. Men de är farliga därför att de för unga människor kan ge sken av att ge enkla lösningar på svåra problem, problem till vilka det inte finns några enkla lösningar. Marcuse kan på ett rent ideologiskt plan riskera att bli en ny folkförförare av klassisk typ. Revolutionen av det nuvarande samhället måste målmedvetet förberedas och arrangeras, enligt Marcuse och den nya vänstern, men vad händer sedan? Vad vet vi om att det skulle bli bättre för de enskilda människorna efter en sådan socialistisk omvälvning? Vi vet ju inte ens vilket slag av samhälle som dessa socialister egentligen vill skapa. Kanske menar Marcuse i likhet med vår egen nya vänsterprofet, Göran Therborn, att samhället skall präglas av nya mänskliga och sociala relationer? Men det är en fras som är vag på gränsen till meningslöshet. Nya mänskliga och sociala relationer har alla samhällsomdanare i alla tider velat skapa. Det ville nog Mussolini och Hitler på sitt sätt. Vad finns det egentligen för anledning att förlita sig på Marcuse och de övriga socialistiska sirenernas locktoner?

Alternativ

Problemet är dock att den nya vänstern och Marcuse i all sin förvirring söker erbjuda de unga människorna ett svar, ett politiskt alternativ i dagens splittrade och otrygga värld. För de människor som

verkar inom de demokratiska partierna åligger det ett särskilt ansvar att erbjuda ett alternativ som klart uppfattas som överlägset. Vi måste sprida och grundmura demokratin i vårt land och göra den motståndskraftig mot diktaturideologier av vad slag de vara månne. Men vi

måste också se till, att vi löser samhällsproblemen på ett sådant sätt, att politikerna vinner människornas förtroende och därmed skapar möjligheterna att forma ett bättre och människovärdigare samhälle.

KAMP MOT FÖRDUMNINGEN

Men det är inte bara som medel mot affektpolitiken och dess vådliga verkningar, som både de stora synpunkterna och analysen äro att anbefalla. De behövas också som led i kampen mot fördumningen duperingen, mot ordets icke blott makt över tanken, utan dess utplånande av tanken — alltså de behövas i den allmänna kampen mot kulturlösheten och kollektiveringen av tänkandet.

Fil. lic. Alice Quensel i Svensk Tidskrift 1938